

τοῦ ἀσκητισμοῦ, τῆς θρησκοληψίας καὶ τῆς ἀστικῆς μικροθηδικῆς.

Ταξιδεύοντας στὴν Ἰταλία, ὁ Γκαϊτε ἐξετάζει ξανὰ τὶς τάσεις τῶν ποιητῶν τῆς «*Θύελλας καὶ δρομῆς*» πρὸς τὸ ἀνώτερο καὶ τὸ «*συγκλονιστικό*». Ὁ ἀτομικισμὸς ποὺ χαρακτηρίζει αὐτὸ τὸ κίνημα, τοῦ φαίνεται τώρα νοσηρὸς, ἀνώφελος. Ἰδανικό του γίνεται πιά ἡ ἀρχαία τέχνη, ποὺ τὴ νιώθει, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ I. Βίνκελμαν, σὰν ἔκφραση τῆς ἀπλότητος, τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἁρμονίας. Μὲ βάση τὴν ἐξιδανίκευση τῆς ἀρχαίας δουλοκτητικῆς δημοκρατίας ποὺ εἶχε κάνει ὁ Βίνκελμαν, ὁ Γκαϊτε πλάθει μιὰ ἀφηρημένη μορφή «*ὥρας ἀνθρώπινης*», πρότυπο ἡθους καὶ ὁμορφιάς. Στὰ 1890 αὐτὴ ἡ αἰσθητικὴ τοῦ βαϊμαρικοῦ κλασικισμοῦ καὶ ὁ πόθος γιὰ μιὰ ἐθνικὴ ἀνάπτυξη τῆς Γερμανίας γίνονται ἀφορμὴ νὰ συνδεθοῦν στενὰ δυὸ μεγάλοι Γερμανοὶ ποιητῆς — ὁ Γκαϊτε καὶ ὁ Φ. Σίλλερ. Τὸ πέρασμα στὴν περιοχὴ τοῦ ἀφηρημένου ὥραίου, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ ὀδηγήσει τὸν Γκαϊτε σὲ μιὰ συμφιλίωση μὲ τὶς ἀσκήμιες τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Ἡ τάση του γιὰ συμφιλίωση ἐκφράζεται μὲ μεγάλη δύναμη στὴν τραγωδίᾳ «*Τορκουάτο Τάσσο*» (1790) : ἐνῶ ἀρχικὰ ἀπεικόνιζε τὸν ἥρωά του σὰν ἐπαναστάτη, διατηρώντας δηλαδὴ τὴν παλιὰ παράδοση τοῦ «*βερθερικοῦ ἥρωα*», στὸ τέλος τὸν ἀνάγκασε νὰ ὑποκύψει μπροστὰ στὴν αὐλὴ τῆς Φερράρας. Στὰ ἔργα τῆς βαϊμαρικῆς περιόδου τοῦ Γκαϊτε, ἡ μικροαστικὴ διάθεση τοῦ αὐτοσυγκρατημοῦ νικάει πολὺ συχνὰ τὶς παλιὲς ἐπαναστατικὰς τάσεις τῆς «*Θύελλας καὶ δρομῆς*». Ἡ τάση του νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τὴν πραγματικότητα παρουσιάζεται τὸν ἴδιο καιρὸ καὶ σὲ ἄλλα, μικρότερα ἔργα τοῦ ποιητῆ («*Γλυκὰ Ξένια*», «*Παρελάσεις μασκαράτας*», ἐργάκια γιὰ τὸ θέατρο τῆς αὐλῆς τῆς Βαϊμάρης, ποὺ διευθυντῆς καὶ σκηνοθέτης του εἶταν ὁ ἴδιος).

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ βαϊμαρικὸς κλασικισμὸς τοῦ Γκαϊτε εἶχε καὶ μιὰ ἀξιόλογη πλευρά. Ἡ μορφή τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας εἶταν γιὰ τὸν καλλιτέχνη Γκαϊτε ἡ ἐνσάρκωση μιᾶς ὑλιστικῆς αἰσθητικῆς τοῦ κόσμου, ἡ ἀρνησιμὸς κάθε μυστικισμοῦ καὶ παπαδίστικου σκοταδισμοῦ. Λατρεύοντας τὸ ἀρχαῖο καλλιτεχνικὸ ἰδανικό, ὁ μέγας ποιητῆς διατηροῦσε τὴ λατρεία ἐνὸς γεμάτου ὑγείας καὶ δράσης κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὶς μορφὲς τῆς ἐξιδανικευμένης ἀρχαιότητος ὁ Γκαϊτε διατύπωσε τὴν κριτικὴ του γιὰ τὸν ἀστικὸ πολιτισμὸ καὶ τὰ ἀστικὰ ἥθη, κριτικὴ ποὺ εἶχε ἀρχίσει νωρίτερα, στὴν περίοδο τοῦ «*Βέρθερ*», καὶ συνεχίστηκε καὶ στὰ μεταγενέστερα δημιουργήματά του. Τὸ ἴδιο θέμα, ὀργανικὰ δεμένο μὲ τὸ βαϊμαρικὸ κλασικισμὸ τοῦ Γκαϊτε, ἀποτέλεσε καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ δράματός του «*Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*» (1787), ὅπου ὁ ἀστικὸς ἀτομικισμὸς παρουσιάζεται σὰν βαρβαρικὸ στοιχεῖο ζωῆς, γε-

μάιο ἐγκληματικότητα και κακία — ἀντιμέτωπη σ' αὐτὸν ὀρθώνεται ἡ ἡρωίδα τοῦ δράματος. Ὡστόσο ἡ ἰδεαλιστικὴ αἰσθητικὴ τοῦ βαϊμαρικοῦ κλασικισμοῦ ἀπομάκρυνε και σ' αὐτὸ τὸ θέμα τὸν Γκαϊτε ἀπὸ τὸ ζωντανὸ ὕλικὸ τῆς ζωῆς. Γενικὰ τὸν κλασικισμὸ τοῦ Γκαϊτε δὲν πρέπει νὰ τὸν μπερδεύουμε μὲ τὸ ὀρθολογιστικὸ ὕφος ποὺ κυριαρχοῦσε στὴ γαλλικὴ σκηνὴ και λογοτεχνία τῆς ἀπολυταρχικῆς ἐποχῆς και τὸ εἶχε χλευάσει κιόλας ὁ Γ. Λέσσιγγ. Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Γκαϊτε προσπαθοῦσε νὰ ἀντικρούσει ἀπὸ μιὰ γενικὴ σκοπιὰ ὅλες τὶς ἀντιθέσεις τῆς ζωῆς, νὰ ἐκφράσει τὴ δραματικὴτητα τοῦ κοινωνικοῦ ἀγῶνα στὴν ἐθνικὴ και παγκόσμια ἱστορία.

Ὄταν ξαναγύρισε στὴ Γερμανία στὰ 1788 ὁ Γκαϊτε ἀπαλλάχτηκε ἀπὸ τὰ κυβερνητικὰ του καθήκοντα. Οἱ δεσμοὶ του μὲ τὴν αὐλικὴ κοινωνία τῆς Βαϊμάρης ἐξασθενίζουν. Συνεχίζει τὶς αἰσθητικο - ἐπιστημονικὲς του ἀσχολίες, ταξινομεῖ τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Ἰταλία και τυπώνει ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν «Φάουστ» (1790).

Καινούργια προβλήματα ὀρθώνονται μπροστὰ του ὕστερα ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἀστικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1789. Μπόρεσε νὰ βρεῖ μέσα του ἀρκετὴ ὀξύδερκεια γιὰ νὰ ἐκτιμῆσει τὴν ἱστορικὴ τῆς σημασία. Συνοδεύοντας τὸν δούκα τῆς Βαϊμάρης, ποὺ πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία ἐνάντια στὴν ἐπαναστατημένη Γαλλία, ὅταν βρισκόταν στὸ πεδίο τῆς μάχης τοῦ Βαλμὺ (1792), ὁ Γκαϊτε δήλωσε: «Ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος και ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἀρχίζει μιὰ καινούργια ἐποχὴ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας» («Ἐκστρατεία στὴ Γαλλία»). Ἐνῶ ὅμως κατάλαβε τὴ σημασία τῆς ἐπανάστασης, ὁ Γκαϊτε κράτησε ἀρνητικὴ στάση ἀπέναντί της, γιὰτὶ ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ σύντριβε τὸ ἰδανικὸ ποὺ εἶχε πλάσει — τὸ ἰδανικὸ τῆς εἰρηνικῆς ἐξέλιξης, ποὺ θὰ πραγματωνόταν μὲ τὴν προσέγγιση τῶν κοινωνικῶν τάξεων, μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης και τῆς τεχνικῆς καὶ μὲ τὴν ἠθικὴ ἐπίδραση τῆς τέχνης. Ἡ κοινωνικὴ ἀδικία τοῦ φαινόταν λιγότερο ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τῶν μαζῶν ἐνάντια στὸ ἀντιδραστικὸ κοινωνικὸ σύστημα. Εἶταν πρόθυμος νὰ παραδεχτεῖ τὴν ἀστικὴ νομοθεσία τοῦ Ναπολέοντα, ἀρنيόταν ὅμως νὰ δεῖ τὴν ἐπανάσταση στὸ πρόσωπο τοῦ ἀγωνιζόμενου ἑνοπλοῦ ἀγρότη, ποὺ τὸν χλευάσε στὴν ἀποτυχημένη κωμωδία του «Ὁ πολίτης - στρατηγός» (1793). Μιλοῦσε περιφρονητικὰ γιὰ τοὺς «ἀποστόλους τῆς ἐλευθερίας» («Βενετικὰ ἐπιγράμματα», 1790). Στὴν ἰδέα τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνα ὁ Γκαϊτε ἀντιπαραθέτει τὸ εἰδύλλιο τῆς εἰρήνης τῶν τάξεων («Οἱ στασιαστές», 1793, ἐκδόθηκε στὰ 1817), μιὰ οὐτοπία χαρακτηριστικὰ γερμανικὴ, ποὺ στηριζόταν στὴν ἀποψη τῆς συνεργασίας τῆς ἀριστοκρατίας μὲ τὴν ἀστικὴ τάξη. Ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀντίδραση ἐνάντια στὴ

γαλλική επανάσταση, πού σ' αὐτήν ὀφείλονται πολλές ἀδύνατες πλευρὲς τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἄφησε τὴ σφραγίδα της καὶ στὴ δημιουργία τοῦ Γκαϊτε. Στὸ ποίημα «*Ἑρμαν καὶ Δωροθέα*» (1797), ὁ συγγραφέας ἀντιπαραθέτει στὸ ἱστορικό κατόρθωμα τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ τῆς Γαλλίας τὸ πατριαρχικό εἰδύλλιο τῆς γερμανικῆς ἐπαρχίας, στυλιζαρισμένο σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἔπους.

Μαζὶ μὲ τὸν Σίλλερ ὁ Γκαϊτε ἐπεξεργάστηκε τὸ ἰδεαλιστικὸ πρόγραμμα τῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς σὰν μέσο γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἡ φεουδαρχικὴ αὐθαιρεσία καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ τρομοκρατία. Τὸ πρόγραμμα αὐτὸ καθρεφτίζει τὴ χαμηλὴ στάθμη τῆς ταξικῆς πάλης ποὺ διεξαγόταν τότε στὴ Γερμανία καὶ τὴν παραίτηση τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀποφασιστικοῦ ἀγώνα ἐνάντια στὶς ἀντιδραστικὲς δυνάμεις τῆς φεουδαρχικῆς Γερμανίας. Ἐξω ἀπὸ ἓνα μικρὸ κύκλο γύρω ἀπὸ τὸν Γκαϊτε καὶ τὸν Σίλλερ, αὐτὴ ἡ αἰσθητικὴ οὐτοπία ἐκφυλιζόταν σὲ ἓναν μουμιοποιημένο κλασικισμό.

Ὁ δεσμὸς τοῦ Γκαϊτε μὲ τὸν Σίλλερ ἄρχισε στὰ 1794. Ὁ Γκαϊτε πῆρε μέρος στὶς ἐκδόσεις τοῦ Σίλλερ — στὸ περιοδικὸ «*Ὁρες*» (1795 - 97) καὶ στὸ «*Ἡμερολόγιο τῶν μουσῶν*» (1795 - 99). Καὶ οἱ δυὸ ποιητὲς μαζὶ δημοσιεύουν τὰ «*Ξένια*» (1796), μιὰ σειρὰ ἐπιγράμματα πού ἔχουν γιὰ στόχο τους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ βαϊμαρικοῦ κλασικισμοῦ, τοὺς μικροαστοὺς ἰδεολόγους τοῦ εἴδους τοῦ Φ. Νικολάϊ. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γκαϊτε καὶ τοῦ Σίλλερ εἶναι μιὰ πολυτιμότερη πηγὴ γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸ γερμανικὸ πνευματικὸ πολιτισμὸ τοῦ τέλους τοῦ 18. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19. αἰῶνα καὶ γιὰ νὰ μελετήσουμε τὰ προβλήματα τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας. Ὡστόσο μέσα στὶς φιλικὲς σχέσεις τῶν δυὸ ποιητῶν ξεχωρίζει ὀλοκάθαρα ἡ διαφορὰ τῆς θέσης τοῦ Γκαϊτε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Σίλλερ. Ὁ Γκαϊτε δὲ συμεριζόταν τὴν προσήλωση τοῦ Σίλλερ στὴν ἰδεαλιστικὴ αἰσθητικὴ τοῦ Κάντ. «*Ὁ Γκαϊτε εἶταν πάρα πολὺ ἐσωκοσμικὴ — ἔγραφε ὁ Φ. Ἑνγκελς — πάρα πολὺ δραστήρια καὶ σάρκινη φύση καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ζητάει σωτηρία ἀπὸ τὴ μετριότητα καταφεύγοντας στὴ σιλλερικὴ φυγὴ πρὸς τὸ ἰδανικὸ τοῦ Κάντ. Εἶταν πάρα πολὺ διορατικὸς καὶ γι' αὐτὸ εἶταν ἀδύνατο νὰ μὴ βλέπει πὼς αὐτὴ ἡ φυγὴ σὲ τελευταία ἀνάλυση ὀδηγοῦσε στὴν ἀντικατάσταση τῆς συνηθισμένης μετριότητας ἀπὸ μιὰ μετριότητα ὀλο ἔμφαση.*»¹ Γιὰ τὸν Γκαϊτε, ἀντί-

1. MARX K. ENGELS FR. «*Ἄπαντα*», τόμ. 5, σελ. 142 - 143.

θετα ἀπὸ τὸν Σίλλερ, ἡ λυδία λίθος κάθε θεωρίας εἶταν ἡ πράξις, ἡ ἐνεργητικὴ ἀρχὴ τῆς ζωῆς. Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ὀφείλεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ρεαλισμοῦ τοῦ Γκαϊτε ἀπέναντι στὴ δημιουργικὴ μέθοδο τοῦ Σίλλερ. «*Ἐν ἀρχῇ ἦν τὸ ἔργον*», λέει ὁ Γκαϊτε στὸν «*Φάουστ*». Χωρὶς ποτὲ νὰ λύσει ὑλιστικὰ καὶ μὲ συνέπεια τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας γιὰ τὸ εἶναι καὶ τὴ Συνείδηση, ὁ Γκαϊτε ἀπομακρυνόταν ὀλοένα περισσότερο ἀπὸ τὸν εὐαγγελικὸ τύπο «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*». Ἡ κοσμοθεωρία του διαποτιζόταν ἀπὸ μιὰ ἱστορικὴ αἰσιοδοξία, ἀπὸ τὴν πεποίθησιν πὼς οἱ ἀντιθέσεις ὀδηγοῦν τὴν ἱστορία πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἡ ρεαλιστικὴ ἀπεικόνιση τοῦ λαοῦ, ἡ ποίηση τῆς ἐργασίας εἰσχωροῦν ἀκόμα καὶ στὰ συντηρητικὰ ἔργα τοῦ Γκαϊτε αὐτῆς τῆς περιόδου («*Ἐρμαν καὶ Δωροθέα*»). Στὰ ποιήματα ποὺ ἔγραψε μὲ θέματα παρμένα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, προβάλλει στὸ πρῶτο πλάνο ἡ ὄλο ζωντάνια καὶ χαρὰ κοσμοθεωρία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σὰν ἀντιστάθμισμα στὸ χριστιανισμὸ («*Ἡ μνηστὴ τῆς Κορίνθου*», 1797, δημοσιεύτηκε στὰ 1800). Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς αὐτὰ τὰ χρόνια ὁ Γκαϊτε στράφηκε στὸ μυθιστόρημα ποὺ περιγράφει, ἔστω καὶ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα αἰσθητικῶν ἀναζητήσεων, διάφορες κοινωνικὲς σχέσεις («*Ἐτη μαθητείας τοῦ Βίλχελμ Μάϊστερ*», 1795 - 96). Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Γκαϊτε δουλεύει ἐντατικὰ γιὰ νὰ τελειώσῃ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ «*Φάουστ*» καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1800 γράφει τὸ ἀξιόλογο θεατρικὸ τοῦ ἔργου «*Στὶς πύλες τῆς πόλης*», ὅπου τονίζεται μὲ ἐνάργεια τὸ ἐθνικὸ περιεχόμενον τοῦ δραματικοῦ ποιήματος.

Ἡ μετατροπὴ τῶν ἐπαναστατικῶν πολέμων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ σὲ πολέμους ληστρικούς, -τόνωσε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα τῶν Γερμανῶν. Σὲ ὅλη ὅμως τὴ Γερμανία ἡ πατριωτικὴ ἀντίσταση βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν ἀντιδραστικὴ χειραγώγηση τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν αὐλῶν καὶ ἔπαιρνε ἀντιδραστικὴ ἐθνικιστικὴ μορφή. Αὐτὸς ὁ ἐθνικισμὸς καθρεφτίζεται καὶ στὴ λογοτεχνία τοῦ γερμανικοῦ ρωμαντισμοῦ, ποὺ διαμορφώθηκε μὲ βάση τὴν ἀριστοκρατικὴ ἀντίδραση ἐναντίον τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης στὸ τέλος τοῦ 18. καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19. αἰώνα. Ὁ Γκαϊτε εἶταν ριζικὰ ἀντίθετος σ' αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Τὴν ἀντιδραστικὴ φαντασία τῶν Γερμανῶν ρωμαντικῶν τὴ θεωροῦσε γέννημα «*ἀρρωστημένης*» τέχνης. Ἀποδοκίμαζε τὴ στροφὴ τῶν ρωμαντικῶν πρὸς τὸ μεσαίωνα, χλεύαζε τὸ μυστικισμὸ τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς καὶ τὸ πάθος της γιὰ τὴ «*σκοτεινὴ*» πλευρὰ τῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ ἀπέχθεια ποὺ ἔνιωθε ὁ μέγας συγγραφέας γιὰ τὸν ἀντιδραστικὸ ρωμαντισμὸ, γιὰ τὴ «*βερμπαλιστικὴ ἀπελπισία*», ἀποδείχνει πὼς ἡ τῆσιν του ἀ συμβιβαστεῖ μὲ τὴν ὀπισθοδρομικὴ γερμανικὴ πραγματικότητα δὲν

είχε μεταφορρώσει τὴν οὐσία τῆς κοσμοθεωρίας του, ὅπου πάντα διατηροῦνταν ἓνα ὑγιέστατο ρεαλιστικὸ σπέρμα.

Ἡ θέση τοῦ Γκαϊτε τὴν ἐποχὴ τῶν Ναπολεοντείων πολέμων ἐπέσυρε πολλές μομφές ἐναντίον του γιὰ ἀνεπάρκεια πατριωτισμοῦ. Ὁ Γκαϊτε συναντήθηκε δυὸ φορές μὲ τὸν Ναπολέοντα καὶ δέχτηκε ἀπὸ αὐτὸν τὸ παράσημο τῆς Λεγεώνας τῆς Τιμῆς. Ἡ στάση του ἐξηγεῖται ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἀντιθέσεις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ἡ Γαλλικὴ Αὐτοκρατορία ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε γιὰ νὰ ἐκμηδενίσει τὸ γερμανικὸ παριακμισμένον φρεσυδαρχισμό. Τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τῆς Γερμανίας περιλάμβανε ἔκδηλα στοιχεῖα ἀντιδραστικοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ ἀγωνίζονταν γιὰ νὰ προασπίσει ὅλα τὰ κατ'ἀλοιπα τοῦ μεσαίωνα. Ὁ Γκαϊτε εἶταν ἐχθρὸς τῆς ἀντιδραστικῆς τευτονομανίας τῶν ρωμαντικῶν, εἶταν πατριώτης μὲ τὸ καλύτερο, τὸ πιὸ προοδευτικὸ νόημα αὐτῆς τῆς λέξης. «Οἱ μεγάλες ἰδέες τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πατριδας ζοῦν μέσα μας, εἶναι ἀναπόσπαστο κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ μας» — ἔλεγε στὰ 1813 (συζήτηση μὲ τὸν Λοῦντεν). Οἱ ἰδέες τοῦ Γκαϊτε δὲν εἶχαν τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὸν κοσμοπολιτισμὸ, μὲ τὴν ἄρνηση τῆς ἰδιαίτερης ἐθνικότητος. Ὁ ποιητὴς θεωροῦσε τὴ λογοτεχνία σὰν σοβαρὸ παράγοντα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ἐνὸς κατακερματισμένου κράτους. Αὐτὴ ἡ ἐνότητα πραγματοποιεῖται ὅταν κατανικθῶν οἱ ἀρπαχτικὲς διαθέσεις τῆς κυρίαρχης τάξης. Στὰ 1828 στὶς συζητήσεις μὲ τὸν Ἐκκερμαν ὁ Γκαϊτε ἔλεγε πὼς ἡ μεγάλη Γερμανία περικλείνει μέσα της «ἓνα θαυμαστὸ λαϊκὸ πολιτισμό». Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ὁ μέγας ποιητὴς ποτὲ δὲ συμμερίστηκε τὴν ἀντιδραστικὴ περιφρόνηση γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς Ἀνατολῆς. Στὰ 1814-27 ἔγραψε μιὰ μεγάλη λυρική σύνθεση «Τὸ δυτικὸ - ἀνατολικὸ ντιβάν», ἔργο ἔξοχο καὶ γεμάτο βαθειὰ φιλοσοφικὴ σκέψη, ὅπου ἐκφράζεται ὁ ποιητικὸς του οὐμανισμὸς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ποίηση τῶν ἄλλων λαῶν. Ὁ μέγας Γερμανὸς ποιητὴς ἐνδιαφέρθηκε καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας. Ἀνάμεσα στοὺς πολυάριθμους ἐκλεκτοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὸν ἐπισκέπτονταν στὴ Βαϊμάρη, εἶταν καὶ οἱ Ρῶσοι συγγραφεῖς Α. Ι. Τουργκιένιεφ, Β. Κ. Κιουχελμπέκερ καὶ Β. Α. Ζουκόφσκι. Στὸν Ζουκόφσκι μάλιστα ὁ Γκαϊτε ἔδωσε τὴν πέννα του γιὰ νὰ τὴν μεταβιβάσει στὸν Πούσκιν. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1823 ὁ Ρῶσος ζωγράφος Ὁρέστ Κιπρένσκι ἔκανε τὸ πορτραῖτο τοῦ Γκαϊτε.

Ἡ λυρική ποίηση τοῦ ὄριμου Γκαϊτε ἔφτασε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπλότητος καὶ προσέγγισης στὸ λαό. Εἶναι καταπληκτικὴ ἡ πολυμορφία τῶν μέτρων καὶ τῶν λυρικῶν του μεθόδων. Ἡ δημιουργικὴ του

θέση απέναντι στο φολκλόρ, αντίθετη από τη θέση τῶν ρομαντικῶν, απέκλειε κάθε ἐξιδανίκευση τοῦ πατριαρχικοῦ ἀπαρχαιωμένου βίου. Ὁ Γκαϊτε συνταίριαζε τὰ φολκλορικὰ μοτίβα μὲ τὶς πρωτοπόρες οὐμάνιστικὲς ἰδέες ποὺ γεννήθηκαν στὸν ἀγῶνα ἐνάντια στὸ φεουδαρχισμό. Ἡ ποίηση τῆς τελευταίας περιόδου τῆς δημιουργίας τοῦ Γκαϊτε εἶναι ἀποφθεγματική. Μὲ παραστατικὰ ποιητικὰ σχήματα ἐκφράζει τὴ σοφία τῆς μεγάλης του πείρας ἀπὸ τὴ ζωὴ. Μ' ὅλο ποὺ εἶναι στενὰ δεμένος μὲ τὴν προσωπικότητά του, αὐτὸς ὁ λυρισμὸς δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸ μονόπλευρο ὑποκειμενισμό. Στὶς ἀνάγλυφες μορφὲς ποὺ πλάθει καθρεφτίζεται ὅλος ὁ πλοῦτος τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν στοχασμῶν μιᾶς μεγαλοφυΐας, ποὺ ἔζησε σ' αὐτὴ τὴ μεταβατικὴ ἐποχὴ. Τὰ ἴδια γνωρίσματα χαρακτηρίζουν καὶ τὰ πεζὰ αὐτοβιογραφικὰ ἔργα τοῦ Γκαϊτε: «*Ἀπὸ τὴ ζωὴ μου. Ποίηση καὶ ἀλήθεια*» (1811 - 33), «*Ταξίδι στὴν Ἰταλία*» (1816 - 29). Στὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔργα ὁ Γκαϊτε ἀφηγεῖται τὴ ζωὴ του ὡς τὰ 1775, παρουσιάζοντας μὲ ἡπιότερη μορφή τὶς ἐπαναστατικὲς του διαθέσεις ἐκείνου τοῦ καιροῦ καὶ ἐξιδανικεύοντας κάπως τὴν περίοδο ποὺ ἔζησε στὴ Φραγκφούρτη.

Στὸν τομέα τοῦ μυθιστορήματος ὁ Γκαϊτε εἶναι δημιουργὸς τῆς καινούργιας θεματολογίας, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση τοῦ δυτικο - εὐρωπαϊκοῦ κριτικοῦ ρεαλισμοῦ τοῦ 19. αἰώνα. Τὴ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν προσωπικότητα καὶ στὶς μικρότητες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τὴ μεταφέρει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ λυρισμοῦ στὸν τομέα τῶν πραγματικῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Μπροστὰ στὸν Γκαϊτε ὀλοένα πιὸ ἐπιτακτικὰ ὀρθώνεται τὸ πρόβλημα τῆς ἀνάπτυξης ἑνὸς γερμανικοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ. Στὴ «*Θεατρικὴ ἀποστολὴ τοῦ Βίλχελμ Μάϊστερ*», τὴν πιὸ ρεαλιστικὴ μισοτελειωμένη παραλλαγὴ τοῦ μυθιστορήματος γιὰ τὸν ἥρωα αὐτόν, ζωγραφίζεται μέσα σ' ἓνα πλατὺ κοινωνικὸ φόντο ἡ γένεση τοῦ γερμανικοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου, διαγράφεται ἡ πορεία τῆς πνευματικῆς ὀρμάνωσης τοῦ μελλοντικοῦ ἀναμορφωτῆ τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ δράματος, τοῦ ἥρωα τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ. Σὰν βάση τῶν δυὸ τελευταίων μερῶν τοῦ «*Βίλχελμ Μάϊστερ*», τοῦ πρώτου εὐρωπαϊκοῦ προτύπου «*ἠθοπλαστικοῦ μυθιστορήματος*», ὁ Γκαϊτε τοποθετεῖ τὸ οὐμάνιστικὸ ἰδανικὸ τῆς ὀλόπλευρης πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνάπτυξης ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴ διαμόρφωση μιᾶς ἄξιας καὶ δραστήριας προσωπικότητας. Τὸ θετικὸ περιεχόμενον αὐτοῦ τοῦ μυθιστορήματος εἶναι ἡ συντριβὴ τῶν ἀφηρημένων ἰδανικῶν, ἡ στροφὴ στὴν πραγματικὴ ζωὴ καὶ ἡ διακήρυξη τῆς ἀνάγκης γιὰ πρακτικὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου. Βασικὴ του ἀδυναμία εἶναι ἡ συμβιβαστικὴ εἰδυλλιακὴ τάση του: ἀντὶ γὰρ ἀπεικονίσει τὸν ἀγῶνα ἐνάντια στὶς συντηρητικὲς κοινωνικὲς σχέσεις,

τοποθετεί τὸ κέντρο τοῦ βάρους του στὸ ζήτημα τῆς ἀτομικῆς ἀγωγῆς τοῦ ἥρωα· ἀντὶ νὰ διατυπώνει τὴν ἰδέα τῆς ἀλλαγῆς τοῦ κόσμου, προβάλλει τὴν ἰδέα τῆς ἀλλαγῆς τῆς συνείδησης, ποὺ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ καὶ μέσα στὶς ὑπάρχουσες συντηρητικὲς συνθῆκες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ μυθιστορήματος «*Τὰ χρόνια τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Βίλχελμ Μάϊστερ*» (1821 - 29), ὁ Γκαϊτε προσπαθεῖ νὰ περικλείσει μέσα στὸν ὄριζοντα τῆς λογοτεχνίας τὴν ὑλικὴ παραγωγή, τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας καὶ ζωγραφίζει ἕναν πλατὺ πίνακα τῆς ζωῆς τῆς Γερμανίας τοῦ τέλους τοῦ 18. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19. αἰώνα. Ἡ κριτικὴ τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ καταλήγει σ' αὐτὸ τὸ ἔργο στὴν κοινωνικὴ οὐτοπία ἐνὸς ἐργατικοῦ συνεταιρισμοῦ, ὅπου ἡ προσωπικότητά κάθε μέλους του ἀναπτύσσεται ὁλόπλευρα δουλεύοντας γιὰ τὸ καλὸ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἡ οὐτοπία ὅμως αὐτὴ ἔχει καὶ συντηρητικὸ χαρακτήρα γιατί συνδυάζεται μὲ τὴν ποιητικὴ ἐξιδανίκευση τῶν συνθηκῶν ζωῆς τοῦ μικροεπαγγελματία. Λιγότερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ μυθιστόρημα τοῦ Γκαϊτε «*Ἐκλεκτικὲς συγγένειες*» (1809), ὅπου ἀντηχεῖ βροντόφωνα τὸ μικροαστικὸ πάθος γιὰ μετριότητα καὶ νοικοκυριστικὴ τάξη.

Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ὁ Γκαϊτε παρακολουθεῖ προσεχτικὰ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ καὶ τῆς λογοτεχνίας, ἀφιερώνοντας σ' αὐτὲς διάφορα ἄρθρα ποὺ δείχνουν τὴν πολυμορφία τῶν ἐνδιαφερόντων του («*Στὴ μνήμη τοῦ Μπάϋρον*», 1824, «*Ντάντε*», 1826, ἐκδόθηκε στὰ 1833 μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ, «*Σέρβικα στιχογραφήματα*», 1827, «*Ἀκόμα μιὰ φορά γιὰ τὴν παγκόσμια λογοτεχνία*», 1829, ἐκδόθηκε στὰ 1835 μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ κ.ἄ.).

Τὸ ἔργο ὅμως ὅλης τῆς δημιουργικῆς ζωῆς τοῦ Γκαϊτε εἶναι ὁ «*Φάουστ*». Τὴν ὑπόθεση τοῦ δραματικοῦ αὐτοῦ ποιήματος τὴν ἐμπνεύστηκε ἀπὸ ἕνα λαϊκὸ βιβλίο τοῦ 16. αἰώνα. Τὸ βιβλίο αὐτὸ μιλοῦσε γιὰ τὴν καταπληκτικὴ προσωπικότητα τοῦ δόκτορα Φάουστ, ποὺ πούλησε τὴν ψυχὴ του στὸ σατανά, ἀνταλλάσσοντάς τιν μετὸν ὑψιστο βαθμὸ τῆς ἐπίγειας δύναμης, μὲ τὴ γνώση καὶ τὴν ἀπόλαυση τῆς ζωῆς. Ὁ Γκαϊτε ἐπεξεργάστηκε γιὰ πρώτη φορά αὐτὸ τὸ λαϊκὸ θρύλο στὴν περίοδο τῆς «*Θύελλας καὶ ὄρμης*» (1773 - 75). Ἀφοῦ ξαναδούλεψε τὸ ὕφος αὐτοῦ τοῦ σχεδιάσματος, ὁ Γκαϊτε τὸ δημοσίευσε σὰν ἀπόσπασμα ἔργου του στὰ 1790. Μονάχα ὕστερα ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἀστικὴ ἐπανάσταση τοῦ τέλους τοῦ 18. αἰώνα, πλουτισμένος μὲ μεγάλη ἱστορικὴ πείρα, ξαναγύρισε στὸ δραματικὸ τοῦ ποιήματος. Τὸ πρῶτο μέ-

ρος τοῦ «Φάουστ» δημοσιεύτηκε στὰ 1808 καὶ τὸ δεύτερο στὰ 1832.

Στὴ μορφή τοῦ Φάουστ ὁ Γκαϊτε ἐνσάρκωσε τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὰ σκοτάδια τοῦ μεσαίωνα καὶ ἀνοίγε καινούργιους δρόμους ζωῆς, «έτοιμη νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ τὴ θύελλα». Ἡ ἀνθρωπότητα αὐτὴ κυριαρχοῦνταν ἀπὸ βαθειὰς ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις, μὰ νικοῦσε στὸ τέλος. Σὰν συνοδοιπόρος τοῦ Φάουστ παρουσιάζεται ὁ Μεφιστοφελῆς. Εἶναι ἡ μορφή τοῦ μεσαιωνικοῦ διαβόλου, ποὺ διαφθείρει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Ὁ Γκαϊτε ὅμως πλουτίζει τὴ μορφή αὐτὴ μὲ βαθὺ φιλοσοφικὸ νόημα. Στὴν ἠθικὴ φυσιογνωμία τοῦ Μεφιστοφελῆ ἐνσαρκώνεται ἡ κυνικὴ πλευρὰ τῆς ἀστικῆς κοινωνικῆς ἀνάπτυξης καὶ στὸ γενικὸ φιλοσοφικὸ περιεχόμενον τῆς μορφῆς του ἡ ἰδέα τῆς ἄρνησης σὰν ἀπαραίτητης προϋπόθεσης γιὰ τὴν κίνηση πρὸς τὰ ἔμπροσ. Μονάχα ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ τὸν «ἀνήσυχο συνοδοιπόρο» του, τὸ Μεφιστοφελῆ, ὁ Φάουστ μπορεῖ νὰ ἀδράξει τὴ ζωὴ στὴν ἀπόλυτη πληρότητά της, νὰ φτάσει στὸ κορύφωμα τῆς ἀνάπτυξής του. Ὁ Μεφιστοφελῆς ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ ὑποτάξει στὴ θέλησή του τὸν Φάουστ. Ἡ δύναμη τῆς ἄρνησης δὲν εἶχε γιὰ τὸν Φάουστ ἀπόλυτη ἀξία, εἴταν ὑποταγμένη σὲς ἐπίμονες ἔρευνές του γιὰ κάτι θετικό, στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ἰδανικῶν του. Ἡ λύση ποὺ ἔδωσε ὁ Γκαϊτε στὸ βασικὸ πρόβλημα αὐτοῦ τοῦ δράματος ἔχει βαθὺ ἀνθρωπιστικὸ νόημα, εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἱστορικὴ αἰσιοδοξία. Τὸ δραματικὸ ποίημα τοῦ Γκαϊτε διαπνέεται ἀπὸ μεγάλη πίστη σὲς γνωστικὲς καὶ δημιουργικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, δικαιώνει τὶς ἀναζητήσεις του, τὸν ἀγῶνα του γιὰ νὰ τραβήξει ἔμπροσ. Ὁ Γκαϊτε ἀναγκάζει τὸν ἥρωά του νὰ περάσει ἀπὸ διάφορα στάδια καὶ μεταμορφώσεις ἀναζητώντας τὴν ἀληθινὴ εὐτυχία. Στὶς τελευταῖες στιγμὲς του, ὁ Φάουστ ἀποκαλύπτει ἐπιτέλους τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ.

..... τῆς ζωῆς μου χρόνοι
 τοῦ κάκου δὲν διαβήκατε, τὴ βλέπω καθαρὰ
 τῆς γήϊνης σοφίας τὴν κατάληξη τὴ μόνη :
 Ἄντάξιο θᾶναι κέρδος σου ζωὴ καὶ λευτεριά
 σὰν κάθε μέρα σου μὲ ἀγῶνα θὰ περνᾷ.

Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα εἴταν τὸ λογικὸ ἐπιστέγασμα τῶν πόθων τοῦ Φάουστ γιὰ μιὰ ὀλοκληρωμένη ζωὴ, γιὰ πραχτικὴ γνώση καὶ ἐπικοινωνητικὴ δράση. Ὁ Φάουστ ψυχομαχάει καὶ ὁ διάβολος ἐτοιμάζεται νὰ ἄρπάξει τὸ θῦμα του. Τότε ὅμως ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ σωτηρία

έρχεται από ψηλά. Στην τελευταία συγχορδία του «Φάουστ» φανερόνεται η βαθειά δυαδικότητα της ποιητικής κοσμοθεωρίας του Γκαϊτε. Ἀποθέτει τις ἐλπίδες του σὲ μιὰ λύση «ἀπὸ ψηλά» φανερώνοντας ἔτσι τὸν ταξικὰ περιορισμένο ὁρίζοντά του. Ταυτόχρονα ὅμως ἡ σκέψη τοῦ ποιητῆ παίρνει φτερὰ καὶ διακηρύχνει πὼς ἡ ἐλευθερία τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ βασικὴ προϋπόθεση τῆς ἀπεριόριστης ἀνάπτυξης τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τοῦ πολιτισμοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ πνευματικὴ διαθήκη του, πὺ μόνον ἀπὸ τὸ λαὸ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καὶ νὰ ἐκτελεστεῖ. Ἡ μορφή τοῦ Φάουστ καὶ ἄλλες βασικὲς καλλιτεχνικὲς μορφές τοῦ ποιήματος ἀνήκουν δικαιοματικὰ στὸ πολιτιστικὸ θησαυροφυλάκιό τῆς σύγχρονης προοδευτικῆς ἀνθρωπότητας.

Ὁ Γκαϊτε δὲν ἔζησε πολὺν καιρὸ μετὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ «Φάουστ». Πέθανε στὶς 22 τοῦ Μάρτη τοῦ 1832. Οἱ συντηρητικὲς στιγμὲς ποὺ ζοῦσε τότε ἡ χώρα του ἔκαναν τὴν κοσμοθεωρία τοῦ Γκαϊτε ἀντικείμενο ὀξύτατων ἐπιθέσεων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν μικροαστῶν δημοκρατῶν τῶν μέσων τοῦ 19. αἰῶνα καὶ τῶν ἐθνικο - φιλελεύθερων τοῦ εἴδους τοῦ Κ. Μέντσελ, ποὺ ἔγραψαν μιὰ σειρὰ ἄρθρα ἐνάντια στὸν ποιητῆ. Ἀνασκευάζοντας τὶς ἐπικρίσεις τῶν μικροαστῶν, ὁ Κ. Μάρξ καὶ ὁ Φ. Ἐνγκελς ἀποκάλυψαν τὴν προοδευτικὴ σημασία τοῦ ἔργου τοῦ Γκαϊτε, δείχνοντας ταυτόχρονα καὶ τὸν ταξικὰ περιορισμένο χαρακτήρα τῶν ἀποψεῶν του. Ἀντίκρουσαν αὕτη τὴν κολοσσιαία μορφή κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν ἱστορικῶν ἀντιθέσεων, ποὺ γέννησαν τὴ δυαδικότητά της.

Οἱ ἄστοι ἐπιστήμονες προσπάθησαν μὲ κάθε θυσία νὰ ἁγιοποιήσουν τὴ μορφή τοῦ «ὀλύμπιου» ποιητῆ σ' ἓνα βᾶθρο ἀπόμακρο ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐπίσημη ἀστικὴ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας σκίασε καὶ παραμόρφωσε τὶς προοδευτικὲς ἀνθρωπιστικὲς ἰδέες ποὺ μᾶς κληροδότησε ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία τοῦ Γκαϊτε. Στὴν ἐποχὴ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ διάφοροι ἀντιδραστικοὶ ἐρευνητές, ὅπως ὁ Γ. Ζίμμελ, ὁ Β. Ντίλτεϊ καὶ ὁ Φ. Γκοϋντολφ παραποίησαν καὶ πάλι πολλὰ φορὲς τὴ μορφή τοῦ Γκαϊτε. Οἱ Γερμανοὶ φασίστες περιφρόνησαν τὴν κληρονομιά τοῦ μεγάλου ποιητῆ θεωρώντας τὸν οὐμανισμό του καὶ τὴν ἀπέχθεια ποὺ ἐνιωθε γιὰ τὴ σωβινιστικὴ τευτονομανία σὰν «ἐθνικὴ προδοσία». Στὰ 1949, μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἰωβηλαίου τοῦ Γκαϊτε (διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του) οἱ ἀντιδραστικοὶ Γερμανοὶ φιλόλογοι, σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τῶν ἀγγλο - ἀμερικανῶν ἱμπεριαλιστῶν, ξεσήκωσαν θόρυβο γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γκαϊτε, προσπαθώντας νὰ τὸν παρουσιάσουν σὰν κοσμοπολίτη καὶ ὁπαδὸ τοῦ ἀτομικισμοῦ τοῦ «ἀμερικάνικου τρόπου ζωῆς». Αὕτη ἡ καινούργια

ἐπινόηση τῆς ἀντίδρασης ἔπεσε στὸ κενό, ὅπως καὶ οἱ προηγούμενες. Τὸ ἱωβηλαῖο τοῦ Γκαῖτε, γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ὅλη τὴν ἱστορία τοῦ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ, πανηγυρίστηκε ἀπὸ ὀλόκληρη τὴ γερμανικὴ δημοκρατία σὰν πραγματικὴ ἐθνικὴ γιορτὴ. Στὴ διακήρυξη τοῦ Ἐνι-αίου Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος τῆς Γερμανίας, ποὺ δημοσιεύτηκε μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἱωβηλαίου τοῦ Γκαῖτε στὰ 1949, περιλαμβάνεται ὁ παρακάτω χαρακτηρισμὸς τοῦ ποιητῆ: «Μέσα στὴ διαιρεμένη καὶ κατακερματισμένη Γερμανία, ὁ Γκαῖτε ἐνσάρκωνε τὴν ἐνότητα τῶν Γερμανῶν στὸν τομέα τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῆς γλώσσας. Ἀποφασιστικὴ εἶταν ἡ συμβολὴ του σιὴ διαυδρφωση τῆς γερμανικῆς ἐθνικῆς συνείδησης. Χάρη σ' αὐτὸν κυρίως ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία κατόρθωσε νὰ ξεπεράσει τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή ἄλλων πιὸ προοδευμένων χωρῶν καὶ νὰ πάρει τὴ θέση της στὸ θησαυροφυλάκιο τῆς παγκόσμιας τέχνης».

Ἡ δημιουργία τοῦ Γκαῖτε εἶναι σήμερα πραγματικὸ κτῆμα τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ, ἓνα ἀπὸ τὰ ὄπλα του στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἐνότητα.

Στὴ Ρωσία ὁ Γκαῖτε ἔγινε γνωστὸς στὰ 1781, ὅταν δημοσιεύτηκε ἡ πρώτη μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος «Τὰ πάθη τοῦ νεαροῦ Βέρθερ». Τὸ ἔργο του τὸ ἐκλαΐκευσε σὰν μεταφραστῆς ὁ Β. Α. Ζουκόφ-σκι, μ' ὅλο ποὺ ὁ ἴδιος προτιμοῦσε τὸν Φ. Σίλλερ. Οἱ προοδευτικοὶ Ρῶσοι συγγραφεῖς καὶ κριτικοὶ τοῦ 19. αἰῶνα πολὺ συχνὰ στρέφονταν στὴν κληρονομιά τοῦ Γκαῖτε γιὰ νὰ λύσουν διάφορα σοβαρὰ προβλήματα τῆς λογοτεχνίας. Οἱ γνῶμες τοῦ Α. Σ. Πούσκιν μᾶς δείχνουν πὼς ἐκτιμοῦσε ὑπέρμετρα τὸ ἔργο τοῦ Γκαῖτε. Ὁ Πούσκιν χαρακτήριζε τὸν «Φάουστ» σὰν «ὑψιστὸ δημιούργημα ποιητικῆς μεγαλοφυΐας» καὶ τὸν σύγκρινε μὲ τὴν «Ἰλιάδα»¹.

Ὁ Μπελίνσκι τόνισε τὸ συγκεκριμένο ἱστορικὸ περιεχόμενο τῆς δημιουργίας τοῦ Γκαῖτε, λέγοντας πὼς «ὁ Φάουστ εἶναι ἓνα δλο-κληρωμένο καθρέφτισμα ὅλης τῆς ζωῆς τῆς σύγχρονης του γερμανικῆς κοινωνίας»². Ἀπόδειξε ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀσύγκριτη ἀξία τῆς κληρονομιάς τοῦ Γκαῖτε. Παρόμοιες ἀπόψεις διατύπωσε καὶ ὁ Α. Γ. Χέρτσεν ἐξηγώντας τὴν ἐπιφυλακτικότητά τοῦ ποιητῆ ἀπέναντι σιὴ γαλλικὴ ἀστικὴ ἐπανάσταση τοῦ τέλους τοῦ 18. αἰῶνα («Σημειώματα

1. PUSCHKIN A. S. «Ἄπαντα», τόμ. 11. ἔκδοση Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν ΕΣΣΔ, 1949, σελ. 51.

2. Ἐκλογή ἔργων του, τόμ. 3, 1948, σελ. 797.

ένος νέου», 1840 - 41). Μὲ τὸν ἀντιφατικὸν χαρακτήρα τῶν ἔργων τοῦ Γκαϊτε ἀσχολήθηκε καὶ ὁ Ν. Γ. Τσερνιτσέφσκι, αὐτὸ ὅμως δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ χαρακτηρίσει τὸ συγγραφέα τοῦ «Φάουστ» ὡς συνεχιστὴ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκπολιτιστικῆς δράσης τοῦ Γ. Λέσσιγγ. Ὁ Μ. Γκόρκι ἔγραψε γιὰ τοὺς δεσμοὺς τοῦ Γκαϊτε μὲ τὴ λαϊκὴ δημιουργία καὶ μὲ τὴν πρωτοπόρα ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς του¹. Ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐκλαϊκεύση τῆς δημιουργίας τοῦ Γκαϊτε στὴν ΕΣΣΔ παίρνει ὀλοένα μεγαλύτερες διαστάσεις, ὅπως ἀποδείχεται ἀπὸ τὶς πολυάριθμες ἐκλεκτὲς μεταφράσεις διαφόρων ἔργων του ποὺ κυκλοφοροῦν σὲ χιλιάδες ἀντίτυπα (μεταφράσεις τοῦ Μ. Λοζίνσκι, τοῦ Μ. Παστερνάκ κ.ἄ.), ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν Ἐσπέρων του (σχολιασμένη ἔκδοση τῶν Ἐσπέρων του Γκαϊτε μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ Ἰωβηλαίου του, ἄρχισε στὰ 1932) καὶ ἀπὸ τὶς πολύμορφες κριτικὲς μελέτες σοβιετικῶν ἐρευνητῶν τῆς λογοτεχνίας (Α. Β. Λουνατσάρσκι, Μ. Ι. Πουρίσεφ, Ν. Ν. Βίλμοντ, Μ. Σ. Σαγκινιάν κ.ἄ.).

Ἔργα τοῦ Γκαϊτε στὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Γκαϊτε ἔπαιξε προοδευτικὸν ρόλον στὴν ἀνάπτυξη τῶν φυσικῶν ἐπιστησῶν. Στὰ 1790 δημοσίευσε τὸ ἔργο του «Δοκίμιον γιὰ τὴ μεταμόρφωση τοῦ φυτοῦ» καὶ ἀποσπάσματα ἐρευνῶν του γιὰ τὴ διάρθρωση τῶν ζώων. Στὸ τέλος τοῦ 18. αἰῶνα, ὕστερα ἀπὸ ἐπίμονες ὑποδείξεις τοῦ Α. Χοῦμπολτ, ἔγραψε τὴν «Ἐἰσαγωγή στὴ συγκριτικὴ ἀνατομία» (1795) καὶ τὸ ποίημα «Ἡ μεταμόρφωση τοῦ φυτοῦ» (1798). Στὰ 1806 δημοσίευσε ἐργασίαν του γιὰ τὴ βοτανικὴ καὶ στὰ 1807 γιὰ τὴν ὀστεολογία. Ὁ Γκαϊτε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἔγραψε ἄρθρα μὲ θέματα ἀφιερωμένα στὶς φυσικὰς ἐπιστῆμες. Τὰ τελευταῖα ἀπὸ αὐτὰ — γιὰ τὸν Ζ. Κυβιέ καὶ τὸν Ε. Ζωφρουὰ Σαιντ - Ἰλαίρ — δημοσιεύτηκαν στὰ 1832. Ὁ Γκαϊτε ὑποστήριζε τὴν ἀποψη πὼς ἡ φύσις ἐξελίσσεται. Στὸ δεύτερον μέρος τοῦ «Φάουστ» ὑπάρχουν ἀποσπάσματα ὅπου καταπολεμεῖται ἡ θεωρία τοῦ καταστροφισμοῦ καὶ ἰδέες ποὺ θυμίζουσιν τὴ μεταγενέστερη ἐξελικτικὴν θεωρίαν. Ὡστόσο οἱ ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς φύσεως διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Γκαϊτε μὲ γενικὴν καὶ ἀκαθόριστον φιλοσοφικὴν μορφήν. Στὶς πραγματεῖας του γιὰ τὴ βιολογία ὁ Γκαϊτε ἀπόδειξε ὅχι μόνον τὴ γένεσιν τῶν εἰδῶν (τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο) ἀλλὰ καὶ τὴ μεταβλητότητα τῶν διαφόρων ὀργάνων στὸ πρῶτον τῆς ὄντογένεσης. Οἱ ἐρευνῆς του στὸν τομέα τῆς ζωολογίας, τῆς βοτανικῆς, τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας στρέφονται ἐνάντια στὸ ἀξίωμα τοῦ Λινναίου : «Ἐπάρχουν τόσα εἶδη, ὅσα ἔπλασε ὁ θε-

1. GORKI Μ., «Γιὰ τὴ λογοτεχνία», 3η ἔκδοσις, 1937, σελ. 158, 201.

μιουργός». Γι' αυτό ο Φ. Ένγκελς αναφέρει τον Γκαίτε ανάμεσα στους προδρόμους της σύγχρονης θεωρίας της εξέλιξης.

Στην πραγματεία «*Η μεταμόρφωση του φυτού*» (1790) ο Γκαίτε παρατηρεί πώς υπάρχει κάποια συγγένεια ανάμεσα σε διάφορα όργανα του φυτού, πράγμα που μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ορισμένα όργανα σαν αποτέλεσμα της μεταμόρφωσης άλλων. Οι κοτυληδόνες, τα φύλλα, τα σέπαλα, τα πέταλα, οι στήμονες και ο ύπερος εξετάζονται στο έργο του σαν συγγενικές μορφές. Ο Γκαίτε έγραψε πώς η συγγένεια διαφόρων οργάνων του ίδιου φυτού, αν εκφράζει μια πραγματική μεταμόρφωση του ενός οργάνου σε άλλο, αποδείχνει πώς και τα παρόμοια όργανα διαφόρων φυτών πρέπει να θεωρηθούν σαν διαδοχικά στάδια της εξέλιξης. Αυτή η άποψη για τη μεταμόρφωση του φυτού είναι μια προβαθμίδα που προετοίμασε την εξελικτική θεωρία.

Η μεγάλη επιστημονική ανακάλυψη του Γκαίτε ήταν η διαπίστωση της ύπαρξης του μεσογνάθιου όστού στον άνθρωπο (1784). Το χειρόγραφο του Γκαίτε όπου αναφέρεται αυτή η ανακάλυψη τυπώθηκε στα 1820, όταν η ύπαρξη του μεσογνάθιου όστού στον άνθρωπο ήταν κίολας γνωστή χάρη στις έρευνες του Βίκ ντ' Αζίρ, που έγιναν ανεξάρτητα από τις έρευνες του Γκαίτε. Μια άλλη άποψη που διατύπωσε ο Γκαίτε ήταν πώς σε όλα τα μαστοφόρα, και στον άνθρωπο, υπάρχουν 6 παραλλαγμένοι σπόνδυλοι. Αργότερα όμως αυτή η άποψη απορρίφθηκε από τον Τ. Γκέκσλι και άλλους βιολόγους. Η αξία των προοδευτικών επιστημονικών απόψεων του Γκαίτε μειώνεται κάπως, ακόμα και για την εποχή του, γιατί ανακατεύει μ' αυτές και διάφορες ιδεαλιστικές και μεταφυσικές αντιλήψεις. Λέει π.χ. πώς η φύση δεν κάνει άλματα, πώς στη φύση υπάρχουν «τυπικά φαινόμενα» που αποτελούν τις «ιδέες» των άλλων φαινομένων, κ.τ.λ.

Στον τομέα της φυσικής ο Γκαίτε ασχολήθηκε μονάχα με την ουσία των χρωμάτων. Στο έργο του «*Μελέτη για τα χρώματα*» (1810) προσπάθησε να στηρίξει μια δική του θεωρία, που την έκτιμούσε πολύ. Πίστευε ακράδαντα πώς τα πειράματα του Νεύτωνα, που αποκάλυπταν πώς το λευκό φως είναι περίπλοκο στη σύνθεσή του, είναι λαθεμένα. Ξεκινώντας από την πεποίθηση πώς οι αισθήσεις δεν απατούν, ο Γκαίτε θεωρούσε το λευκό φως και το απόλυτο σκοτάδι σαν τα απλούστατα οπτικά φαινόμενα που πέφτουν στην αντίληψή μας. Με την αλληλεπίδραση αυτών των «πρωταρχικών φαινομένων» εξηγοῦσε την προέλευση όλων των χρωμάτων, διατυπώνοντας την άποψη πώς οποιοδήποτε χρώμα εξαρτάται μονάχα από την ένταση που έχει το φως και το σκοτάδι και από τις συνθήκες της αλληλεπίδρασής τους.

Ἡ θεωρία ὅμως αὐτή, ὅσο ζοῦσε ἀκόμα ὁ Γκαῖτε, ἀποδείχτηκε πῶς στηριζόταν σὲ μιὰ πλάνη. Μ' ὅλο πὺ ὁ Γκαῖτε δούλεψε ἐπίμονα πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια σ' αὐτὸ τὸν τομέα, δὲν ἔφερε κανένα ἀποτέλεσμα. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὡς ἓνα βαθμὸ καὶ ὁ ἐντελῶς ἀσυνήθιστος γιὰ τὸν Γκαῖτε ὀξύτατος, ὀργισμένος καὶ βάνουσος μάλιστα τρόπος πὺ μεταχειρίζεται στὴν κριτικὴ του ἐνάντια στὴν ὀπτικὴ τοῦ Νεύτωνα, ἀποκαλώντας τὴν «ρημαγμένο καὶ ἐπικίνδυνο ἀρχαιολογικὸ σαράβαλο», «παλιὰ ποντικοφωλιὰ καὶ κουκουβαγιοφωλιὰ» κ.τ.λ. Ὁ Γκαῖτε ἀνακάλυψε καὶ κατέγραψε πολλὰ καὶ διάφορα χρωματικὰ φαινόμενα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη οἱ ἐργασίες του πάνω στὴ θεωρία τῶν χρωμάτων ἔχουν μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἀξία.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ : ΔΥΟΝΥΣΙΑΣ ΜΠΙΤΖΙΛΕΚΗ

L. J. REINHARD

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΡΡΙΚΟΣ ΧΑΪΝΕ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

HEINE, Heinrich (1797 - 1856)—μεγάλος Γερμανός ποιητής. Ο Έρβικος Χάινε γεννήθηκε στις 13 Δεκεμβρίου 1797 στο Ντύσσελντορφ από άπορους Έβραίους γονιούς. Στα παιδικά χρόνια του Χάινε (1806 - 1813) στη Ρηνανία είχαν κάνει κατοχή τα στρατεύματα του Ναπολέοντα.

Ο Χάινε έβγαλε το λύκειο του Ντύσσελντορφ. Το 1815 τον έστειλαν οι γονείς του σε μια τράπεζα στη Φρανγκφούρτη του Μάιν. Αργότερα πήγε στο θείο του, μεγαλοτραπεζίτη του Άμβούργου, για να μάθει την έμπορική τέχνη. Ο Χάινε όμως ένοιωσε μεγάλη αντιπάθεια για το έμπόριο και τράβηξε για το πανεπιστήμιο. Στα 1819 - 1823 ακολούθησε σπουδές στα νομικά, πρώτα στη Βόννη, όπου γνώρισε τον Αύγουστο Γουλιέλμο Σλέγκελ, τον θεωρητικό του ρωμαντισμού, που του παραστάθηκε με συμβουλές στα πρώτα του ποιητικά γυμνάσματα, αργότερα στο Γκαίτιγκεν και στο Βερολίνο, όπου άκουσε μαθήματα από τους Φράντς Βόππ, Φρειδερίκο Αύγουστο Βόλφ και Έγελο. Στα 1825 ο Χάινε στο Γκαίτιγκεν έγινε διδάκτωρ στα δύο δίκαια κι άμέσως μετά πέρασε στον Προτεσταντισμό.

Μετά το διώξιμο του Ναπολέοντα από τη Γερμανία θριάμβευε εκεί η φεουδαρχική αντίδραση. Η Γερμανία ήταν ακόμα διαιρεμένη σε πολλά κράτη και κρατίδια, όπου την πολιτική έξουσία την είχε το άρχοντολόγι. Η γερμανική άστική τάξη ήταν διαποτισμένη από το πνεύμα της υποτέλειας και ήταν ανίκανη ν' άγωνισθεί για τα έθνικά συμφέροντα της Γερμανίας. Ίδεολογική αντανάκλαση της αντίδρασης της στη λογοτεχνία ήταν η ρωμαντική σχολή, που είχε την τάση να διαιωνίζει την καθυστέρηση της Γερμανίας και περιτύλιγε τις φεουδαρχικές συνθήκες με φωτοστέφανο από όνειροπολήματα της φαντασίας για τις μεσαιωνικές ιπποτικές αναμνήσεις. Ο Χάινε, που είχε αρχίσει την δράση του στα γράμματα σαν μαθητής των ρωμαντικών, (μαθητής βέβαια που είχε πολύ το δικό του), γρήγορα πήρε άλλη θέση, απ' όπου υποστήριζε τη στροφή της λογοτεχνίας προς τη ζωή και την

πολιτική κίνηση. Μὲ τὴν ποιητικὴ δημιουργία τοῦ Χάϊνε ἄρχισε νέα περίοδος τῆς ἀστικοδημοκρατικῆς ποίησης στὴ Γερμανία.

Τὸ 1817 δημοσιεύτηκαν τὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Χάϊνε καὶ τὰ κατοπινὰ χρόνια βγῆκαν διάφορες ποιητικὲς του συλλογές: «*Ποιήματα*» (1821) καθὼς καὶ «*Τραγωδίες μαζί μὲ ἓνα λυρικό ἰντερμέντσο*» (1823) μαζί μὲ τὰ δύο του δράματα «*Ἀλμανσό*» (1820/21) καὶ «*Οὐτ-λιαμ Ράτκλιφ*» (1822). Τὰ ποιήματα ποὺ ἀναφέραμε ἔδω ἀποτελέσαν ἔπειτα τὰ δύο πρῶτα μέρη τοῦ «*Βιβλίου τῶν τραγουδιῶν*» (1827), ποὺ συμπεριέλαβε τὰ λυρικά τοῦ Χάϊνε τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ 18ου αἰώνα. Τὸ «*Βιβλίο τῶν τραγουδιῶν*» εἶταν τὸ σπουδαιότερο γεγονός ἐπὶ τὴν ἱστορία τοῦ γερμανικοῦ λυρισμοῦ μετὰ τὸν Γκαίτε. Ἐκινώντας ἀπὸ τὶς ποιητικὲς παραδόσεις τοῦ γερμανικοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ ὁ Χάϊνε, συνεδύαζε — καὶ σ' αὐτὸ ξεχώριζε ἀπὸ τοὺς ρωμαντικούς, — τὴ λαϊκὴ μορφή μὲ περιεχόμενο σύγχρονο καὶ προοδευτικὸ δημοκρατικόν. Στὸ «*Βιβλίο τῶν Τραγουδιῶν*» τὰ φανταστικὰ θέματα καὶ ἡ ρωμαντικὴ διάθεση ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ τὸν πόνο τῆς ζωῆς περπατοῦν χέρι μὲ χέρι μὲ ἠθικὰ καὶ φιλοσοφικὰ θέματα, μὲ τσουχτερὴ εἰρωνεία γιὰ τὴ μικροαστικὴ συγκατάβαση τῶν κύκλων τῆς ἀρχουσας τάξης τῆς Γερμανίας, (τοῦ κόσμου τῶν Φιλισταίων). Πολὺ συχνὰ καταπιάνεται ὁ Χάϊνε καὶ μὲ τὴν αὐτοειρωνεία, ποὺ μ' αὐτὴν ξανακαταστρέφει τὸν φανταστικὸ ρωμαντικὸ κόσμον ποὺ ὁ ἴδιος φτιάχνει καὶ ξαναφέρει στὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος τὸν ἑαυτὸ του καὶ μαζί καὶ τὸν ἀναγνώστη. Μὲ περισσότερη πρωτοτυπία καὶ δύναμη φτιάχνει ὁ Χάϊνε στὸν ποιητικὸ κύκλον «*Ἡ Βόρεια θάλασσα*» (1825/26), ποὺ μ' αὐτὸν κλείνει τὸ «*Βιβλίο τῶν Τραγουδιῶν*». Μὲ τὰ περίφημα τραγούδια του στὴν ἄλλοτε ταραγμένη καὶ ἀφρισμένη, ἄλλοτε εἰρηνικὴ καὶ γαλήνια θάλασσα κάνει ὁ Χάϊνε ἓναν ὕμνον τῆς ζωῆς μὲ τὴν ἀδιάκοπὴ τῆς κίνηση καὶ τὴν ἀδιάκοπὴ τῆς προκοπῆς. Στὸν κύκλον αὐτὸν ὁ ἀγώνας ποὺ ἔκανε ὁ ποιητὴς ἐνάντια στ' ἀντιδραστικο-ρωμαντικὰ φαντάσματα βρῖσκει ἔκφραση πρὸ αἰσθητῆ. Πολλὰ ποιήματα τοῦ Χάϊνε ἔγιναν γνωστὰ σ' ὅλον τὸν κόσμον καὶ πολλὰ φορὲς τονίστηκαν καὶ ἀπὸ δυτικοευρωπαίους μουσουργοὺς (Φράντς Σούμπερτ, Ρόμπερτ Σούμαν, Φράντς Λίστ, Ἐντουαρντ Γκρήγκ κ. ἄ) ὅπως καὶ ἀπὸ Ρώσους συνθέτες (Μ. Α. Μπαλακίρεφ, Α. Ρ. Μποροντίν, Ν. Α. Ρίμσκυ, Κορσάκοφ, Μ. Ρ. Μουσόρσκυ, Ρ. Ι. Τσαϊκόφσκυ, Σ. Β. Ραχμανίνοβ κ. ἄ).

Μιὰ πρωτοχρονιὰ πρὶν ἀπὸ τὸ «*Βιβλίο τῶν Τραγουδιῶν*» κυκλοφόρησε ὁ πρῶτος τόμος τῶν «*Ταξιδιωτικῶν εἰκόνων*» (συνολικὰ τέσσερις τόμοι 1826-1831). Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶταν τὸ πρῶτον κλασσικὸ δείγμα πεζοῦς διήγησης κατὰ τὴν πρωτότυπὴ τεχνολογία τοῦ Χάϊνε: στὸ

λυγερὸ καὶ ζωηρὸ του πεζοῦ λόγο συνταιριάστηκαν ἐλεύθερα ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις, σατιρικὰ σκίτσα καὶ φιλοσοφικο-ἱστορικὲς παρατηρήσεις, ποίηση κι ἐπαναστατικὴ δημοσιογραφία. Στὸ «*Ταξίδι στὸ Χάρτς*» (1826) χύνει ὁ Χάϊνε τὴν τσουχτερή του εἰρωνεία πάνω στὸ συνάφι τῶν Γερμανῶν λογίων καὶ φιλισταίων, ἀντιπαρατάσσοντας σ' αὐτοὺς τὴν ἐλεύθερη ἀνθρώπινη προσωπικότητα. Στὸ «*Βιβλίο ὁ Μεγάλος*» (1827), ὅπου ὁ ποιητὴς διηγεῖται τὰ νεανικά του χρόνια, ἐγκωμιάζεται ἡ Γαλλικὴ ἀστικὴ ἐπανάσταση συγχωνεμένη μὲ τὴ λατρεία τοῦ Ναπολέοντα. Γιὰ τὴ λατρεία αὐτὴ ἐκφράζει τὸν ἐνθουσιασμό του ὁ Χάϊνε ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰ αἰσθήματα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Ρήνου, ὅπου ὁ Ναπολέον εἶχε κάμει κάμποσες προοδευτικὲς ἀστικὲς μεταρρυθμίσεις. Μόλις στὴν περίοδο ποὺ ἀκολούθησε μπόρεσε ὁ Χάϊνε σιγὰ σιγὰ νὰ λυτρωθεῖ ἀπ' αὐτὴ τὴ λατρεία. Στὰ τελευταῖα μέρη τῶν «*Ταξιδιωτικῶν Εἰκόνων*», «*Ἰταλία*» καὶ «*Ἀγγλικὰ ἀποσπάσματα*» παρουσιάζεται ὁ Χάϊνε σὰν ἀστὸς ἐπαναστάτης, ἀγωνιστὴς ἐνάντια στὴ φεουδαρχικὴ ἀντίδραση καὶ τὸν πολιτικὸ διαμελισμὸ τῆς Γερμανίας. Ἐβλεπε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν λαῶν ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς ἐκκλησίας σὰν τὸ μεγαλύτερο χρέος τῆς ἐποχῆς καὶ τὸν ἑαυτό του στρατιώτη ποῦχε χρέος νὰ δώσει τὸ παρὼν σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα. Στὰ «*Ἀγγλικὰ ἀποσπάσματα*» ὁ ποιητὴς μὲ δξύτητα κάνει τὴν κριτικὴ τῆς συντηρητικῆς ἀστικῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ ἀψυχου κεφαλαιοκρατικοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ Χάϊνε, ποὺ κατάλαβε πὼς ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1830, ποὺ τὴν εἶχε χαιρετήσῃ μὲ ἐνθουσιασμό, δὲν ἔφερε καμμιά πολιτικὴ ἀλλαγὴ στὴ Γερμανία, ἔφυγε τὸ 1831 καὶ πῆγε στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ πλησίασε ἐκπρόσωπους τῶν προοδευτικῶν κύκλων τῆς Γαλλικῆς διανοήσεως, ὅπως τὸν Ὄνορὲ ντὲ Μπαλζὰκ καὶ τὴ Γεωργία Σάνδη, καθὼς καὶ τὸ μεγάλο Πολωνὸ μουσικὸ Φρειδερίκο Σοπέν, ποὺ ζοῦσε τότε στὸ Παρίσι, κ.ἄ. Ὁ Χάϊνε εἶταν ἐξαιρετικὰ πολὺπλευρος ἄνθρωπος: τὰ ποικίλα του δημοσιεύματα παρουσιάζουν μεγάλο πλοῦτο ἀπὸ ἐνδιαφέρουσες καὶ σωστὲς παρατηρήσεις, πετυχημένες κι ἔξυπνες κρίσεις ὄχι μόνο στὴ λογοτεχνία, παρὰ καὶ σὲ ζητήματα τῆς φιλοσοφίας, τῆς τέχνης, τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ θεάτρου. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Χάϊνε γιὰ μουσικὰ ζητήματα εἶναι διάσπαρτες σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του («*Γαλλικὲς Συνθῆκες*» «*Γιὰ τὴν Γαλλικὴ Σκηνὴ*», μουσικὲς ἀνταποκρίσεις ἀπ' τὸ Παρίσι). Σὲ τρεῖς ἔξοχους Ἰταλοὺς συνθέτες—Νικολὸ Παγκανίνι, Ἰωακείμ Ροσσίνι καὶ Βικέντιο Μπελλίνι—ἔχει ἀφιερώσει τὸ ρομαντικὸ διήγημα «*Νύχτες τῆς Φλωρεντίας*» (1836). Ὁ Χάϊνε ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν προοδευτικὴ ζωγραφικὴ καὶ μουσικὴ (Φρει-

δερίκος Σοπέν, Έκτωρ Μπερλιόζ, Φράντς Λίστ), ενώ κοροϊδεύει τους εκπροσώπους της δεξιοτεχνίας των σαλονιών και τη φτηνή μουσική δημιουργία. Η συναρπαστική περιγραφή του για το παίξιμο του Σοπέν, ο βαθυστόχαστος χαρακτηρισμός του για την ιστορική προοδευτική σημασία της κωμικής όπερας (Όπερα μπούφα) του Ροσσίνι, οι εικόνες του από τη μουσική ζωή του Παρισιού διακρίνονται για την κριτική τους δξύτητα, την ανάγλυφή τους παραστατικότητα και τη μορφική τους λαμπρότητα.

Ο Χάϊνε μελέτησε με προσοχή την κοινωνική και πολιτική ζωή της Γαλλίας και σχημάτισε την πεποίθησή του ότι: «Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1830 ἀγωνίστηκε, ὁ λαός, γιὰ τὴ νίκη ἐκείνης τῆς ἀστικῆς τάξης ὀχι λιγώτερο ἀνάξιας κι ἐγωϊστικῆς ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία ποὺ τῆς πῆρε τὴ θέση». Στις ἀνταποκρίσεις του στὴ «Γενικὴ Ἐφημερίδα» τοῦ Ἰουλιανοῦ Μπουργκ (1831/32), ποὺ ἔχουν συγκεντρωθεῖ στὸ βιβλίο «Συνθήκες στὴ Γαλλία» (1833), ὁ Χάϊνε ἀποκάλυψε τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ Γαλλικὴ πολιτικὴ καὶ τὶς Γαλλικὲς Τράπεζες. Χαρακτήρισε τὸν Λουδοβίκο Φίλιππο «ἀστὸ βασιλέα», ποὺ στηρίχθηκε πάνω στοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς φρουροὺς τοῦ δικαίου τῆς ἰδιοκτησίας, μεγαλοχτηματίες. Ὁ Χάϊνε γνωρίστηκε μὲ Γάλλους ὀπαδοὺς τοῦ Σαιντ Σιμόν — Β. Π. Ἄνφραντίν, Μ. Σεβαλιέ κ. ἄ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Σαιντ Σιμόν ἐπηρέασε πολὺ τὸν Χάϊνε. Δὲν παραδέχτηκε ὡστόσο τὶς προσπάθειες ποὺ ἔκαναν οἱ οὐτοπιστὲς σοσιαλιστὲς νὰ φτιάσουν τὸν σοσιαλισμὸ νέα «θηρησκεία» γιὰ νὰ πολεμοῦν μ' αὐτὴν τὴν πολιτικὴ. Ὁ Χάϊνε παραδέχτηκε ἀπ' αὐτὴν μόνον τὴν ἰδέα τῆς γιὰ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξελίσσεται ἐλεύθερα, πράγμα ποὺ προϋποθέτει τὴν ὕλικὴ εὐημερία ὄλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας. Τὶς πραγματεῖες του «Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας στὴ Γερμανία» (1834) καὶ «Ἡ ρομαντικὴ σχολὴ» (1833), τὶς ἔγραψε γαλλικά, μαζί μὲ τὸ βιβλίο «Περὶ Γερμανίας» (1835), γιὰ νὰ γνῶριζε στὴν προοδευτικὴ Γαλλία τὴν πολιτιστικὴ κατάσταση τῆς Γερμανίας. Ἀντίθετα ἀπὸ τὸ βιβλίο μὲ τὸν ἴδιο τίτλο τῆς μαντὰμ Ντὲ Στάελ, ποῦχε κυκλοφορήσει τὸ 1810 κι εἶχε ἐξιδανικέψει τὸν συντηρητισμὸ τῆς φεουδαρχικῆς Γερμανίας, ὁ Χάϊνε στὸ βιβλίο του παρουσίασε τὴν ἱστορία τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας ἀπὸ προοδευτικὴ δημοκρατικὴ ἄποψη. Ὁ Χάϊνε βρῆκε στὴ δημοτικὴ ποίηση τῆς Γερμανίας ἀχνάρια ἀπὸ χαρούμενη κι ἐθνικὴ-πανθεϊστικὴ κοσμοθεωρία ποὺ τὴν ἀντιπαρέταξε στὴν θρησκεία καὶ τὸν ἀντιδραστικὸ ἰδεαλισμὸ. Κάτω ἀπὸ ἀνελέητη κριτικὴ περνάει ὁ Χάϊνε τὴ Γερμανικὴ ἀντίδραση καὶ τὸ γερμανικὸ ἐθνικισμὸ, τὸν ἀντιδραστικὸ ρομαντισμὸ στὴ λογοτεχνία καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ τὰ πιδὸ βα-

ρια χτυπήματα τὰ κατάφερε πάνω στὸν πρῶν δάσκαλό του τὸν Σλέγγελ.

Τὰ πεζὰ πού ἔγραψε ὁ Χάϊνε σὲ γερμανικὴ γλῶσσα κατὰ τὴν τρίτη δεκαετία συγκεντρώθηκαν μὲ τὸν τίτλο «*Τὸ Σαλόνι*» (4 βιβλία, 1834 - 1840). Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα δημοσιογραφήματα βρίσκονται ἔδῳ : τὸ ἀτέλειωτο ἱστορικὸ μυθιστόρημα «*Ὁ Δάσκαλος τῆς Βαχάρας*» (1824-1826 γραμμένο, 1840 δημοσιεύτηκε), διηγήματα «*Ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κυρίου φῶν Σνάμπελεβόρσκη*» (1834) καὶ οἱ «*Νύχτες στὴ Φλωρεντία*». Ἀπὸ τὰ ποιήματα τῆς τρίτης δεκαετίας τὰ σπουδαιότερα εἶναι ὁ κύκλος «*Νέα Ἀνοιξη*» (1828-1831), πού συνεχίζει τὰ λυρικά τοῦ «*Βιβλίου τῶν Τραγουδιῶν*» καὶ ἐπιπλέον «*ὁ Τανχόυζερ*» (1836)—ἀπὸ ὕλικό λαϊκοῦ γερμανικοῦ βιβλίου.

Ἡ ἐπιτυχία πού εἶχε ἡ ἐπαναστατικὴ δημοσιογραφία τοῦ Χάϊνε ἀνάγκασε τὴ γερμανικὴ ἀντίδραση νὰ πάρει ἀστυνομικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ποιητῆ. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1835 ἡ γερμανικὴ ὁμοσπονδιακὴ Βουλὴ ἀπαγόρευσε τὴν ἐκδοσὴ καὶ κυκλοφορία τῶν ἔργων τοῦ Χάϊνε καὶ τοῦ ὁμίλου τῶν συγγραφέων «*Ἡ Νεαρὴ Γερμανία*», πού εἶτανε κοντὰ σ' αὐτόν. Ἐλλειψη μέσων ἔσπρωξε τὸν ποιητὴ τὸ 1835 σ' ἓνα πολιτικὸ παραστράτημα : δέχτηκε μὲ τὴν φροντίδα φίλων του σύνταξη ἀπὸ τὴν γαλλικὴ κυβέρνηση. Τὸ παραστράτημα αὐτὸ καθὼς καὶ ἄλλες ὅμοιες ἐνέργειες, πού ἔδειχναν τὴν ἔλλειψη πολιτικῶν ἀρχῶν τοῦ Χάϊνε, πού ἀργότερα κατὰ πολλοὺς τρόπους τὴν ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ ἐχθροὶ του ἐναντίον του, ὁ Κάρλ Μάρξ καὶ ὁ Φρίντριχ Ἐνγκελς τὶς καταδίκασαν αὐστηρά, ὅπου κάνουν λόγο γιὰ τὸν ποιητὴ. Τὸ Παρίσι στὴν τρίτη δεκαετία τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα εἶταν τὸ κέντρο τῶν ριζοσπαστικῶν καὶ δημοκρατικῶν Γερμανῶν ἐκπατρισμένων πού εἶχαν σχηματίσει ἓναν κύκλο γύρω ἀπὸ τὸν δημοσιογράφο καὶ κριτικὸ Λουδοβίκο Μπέρνε. Ὅσο περισσότερο ὁ Χάϊνε ἀνυψωνόταν ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τοῦ μικροαστοῦ ἐπαναστάτη, τόσο πὺρὸ δύσκολες γινόντουσαν οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Μπέρνε. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μπέρνε ἔβγαλε ὁ Χάϊνε τὸ βιβλίο του «*Λουδοβίκος Μπέρνε*» (1840), ὅπου ἔξυπνα ἂν καὶ ὑποκειμενικὰ κατέκρινε τὶς ρηχὲς ἰσοπεδωτικὲς ἰδέες τῶν Γερμανῶν ριζοσπαστῶν. Τὸ βιβλίο τοῦ Χάϊνε, πού χαρακτήριζε χωρὶς οἶχτο τὸν Μπέρνε καὶ τὸν κύκλο του, προκάλεσε ἀνάμεσα στοὺς ἀστοὺς ἐκπατρισμένους θύελλα ἀγανάχτησης ἐνάντια στὸν ποιητὴ καὶ τὸν ἔκαμε νὰ τὰ χαλάσει μὲ τοὺς συγγραφεῖς τῆς «*Νεαρῆς Γερμανίας*». Ὁ Κάρλ Μάρξ προσπάθησε δραστήρια τὸ 1846 νὰ λάβαινε μέρος στὴν πολεμικὴ πού εἶχε ἀνάψει, γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸν Χάϊνε καὶ κτύπαγε τοὺς ἐκπροσώπους τῆς συν-